

identical model of development of the upbringing system. The results of a retrospective analysis of student youth upbringing in professional and technical education institutions of Ukraine in 1958–1991 made it possible to determine the directions of extrapolation of historical and pedagogical experience into the modern practice of professional (professional and technical) education. Thus, in the conditions of today's challenges caused by Russian's hostile aggression and the defense of the territorial integrity and independence of Ukraine, educational reforms, integration into the world educational space, preservation of national authenticity, it is worth focusing attention on the development and implementation of such strategic directions as: strengthening the national-patriotic upbringing component (both in educational classes and in extracurricular activities), formation of Ukrainian identity; development of volunteering among young people, support of student associations in the field of education; popularization of scientific knowledge among students, development of engineering thinking and culture (STEM); ensuring partnership between the institution and parents (guardians); expansion of upbringing opportunities of information resources. The directions outlined above have been substantiated in the article, based both on the trends in the development of upbringing activities in 1958–1991, and on modern trends.

Key words: upbringing, youth, historical experience, positive achievements of the past, professional and technical education in Ukraine.

Дата надходження статті: 05.09.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.

УДК 37.091.3:[82-7+398.23]

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi54.477>

Писарчук О. Т.;

orcid.org/0000-0003-0110-9174

Янкович О. І.;

orcid.org/0000-0003-4253-5954

Гладюк Т. В.;

orcid.org/0000-0001-5255-621X

ГУМОР В ІСТОРІЇ ОСВІТИ Й ПЕДАГОГІКИ: ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В УМОВАХ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У статті здійснено ретроспективний аналіз проблеми відображення гумору в педагогіці та його використання в освітній галузі. Актуальність теми пояснюється численністю функцій гумору: здоров'язбережна, профілактична, інтеграційна, пізнавальна, виховна, розважальна, емоційна тощо. Гумор ще не достатньо оцінений педагогічними працівниками, однак його роль зростає в умовах сьогодення, зокрема воєнних дій.

Історико-педагогічні аспекти використання гумору видатними педагогами студіюють П. П. Гжибовський, Н. Дудник, О. Кретова, І. Кузьма, А. Лібура, В. Чайка, В. Сіткар та ін. Існує потреба в усебічній ретроспективній науковій розвідці з визначенням перспектив творчого використання напрацювань учених в освіті.

Відображено погляди на використання сміху й гумору всесвітньо відомих педагогів та філософів – Е. Роттердамського, Р. Мулкастера, Я. А. Коменського, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, Я. Корчака, В. Сухомлинського, П. П. Гжибовського.

Виявлено ідеї, які доцільно реалізовувати в сучасному освітньому просторі, – розроблення методичних рекомендацій щодо використання гумору в освітній галузі з урахуванням умов воєнного часу, інших суспільних викликів; упровадження до навчальних планів ЗВО дисципліни за вибором «Гумор і сміх у закладах дошкільної та загальної середньої освіти»; використання

*© Писарчук О. Т.

*© Янкович О. І.

*© Гладюк Т. В.

засобів навчання, що викликають позитивні емоції, сміх, водночас прокладаючи шлях до великих і серйозних справ; дотримання культури застосування гумору задля попередження використання гумору в агресивних цілях; популяризація теорії та практики застосування гумору як предмета наукових досліджень здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників ЗВО.

Ключові слова: гумор, сміхова культура, функції гумору, концепції гумору, заклади дошкільної та середньої освіти.

Постановка проблеми. Широкомасштабне вторгнення росії в Україну спричинило погіршення емоційного стану людей і, як наслідок, проблеми психічного та фізичного здоров'я.

Загрози війни переживають по-різному дорослі й діти, але представники всіх вікових категорій відчували негативний вплив бойових дій на життєдіяльність. Є багато способів запобігання стресу, як-от: залучення до арт-терапевтичних занять, виконання спеціальних вправ, розмова з психологом тощо. Дієвим засобом є й використання гумору.

Сміхова культура як один із феноменів культури, що має національне забарвлення, в історії цивілізації виникла дуже давно; є свідчення про її зародження ще в Стародавній Греції. Виявивши позитивний вплив гумору на становлення й розвиток дитини, педагоги його активно використовують від епохи Відродження до сучасності. Як відомо, чимало явищ і процесів, що були в минулому, повторюються в умовах сьогодення.

Зважаючи на численність функцій гумору, зокрема здоров'язбережну, профілактичну, інтеграційну, пізнавальну, виховну, розважальну, емоційну тощо, у час війни потрібно досліджувати його використання в історії освіти й педагогіки задля використання позитивних ідей у сучасному освітньому просторі. Проте не лише кризові умови спонукають до розвитку культури сміху. У мирний час він також корисний, але недостатньо оцінений педагогічними працівниками. Є ще одна проблема в застосуванні гумору: дуже тонка межа між доброзичливим сміхом і насміханням, глузуванням, що спонукає звернутися до праць педагогів, їхніх рекомендацій для дотримання культури сміху.

Аналіз досліджень. Обґрунтування теорій, природи та механізмів гумору – це складна міждисциплінарна проблема, яку студіюють науковці різних галузей знань – філософи, соціологи, філологи, генетики, фізіологи, психологи, педагоги тощо. Створено нові науки – гуморологію та гелотологію (тобто вивчення сміху та його впливу на організм із психологічної та фізіологічної точки зору) [8, с. 15].

Підкреслюючи багатогранність гумору, О. Шпортун указує на такий перелік його синонімів: «дотепність, жарт, фарс, дражнилка, смішилка, хіхкання, дурносміх, блазнювання, сатира, каламбур, глузування, гротеск» [7, с. 234].

Використання гумору в педагогіці й освітній галузі є популярною темою досліджень українських і зарубіжних, зокрема польських, учених. Слід зазначити, що українські й польські педагоги, визнаючи недостатність застосування гумору в школі, досліджують, як цю проблему вирішити. Творів із зазначеної тематики є багато, особливо в польській педагогіці.

Численими є праці, у яких відображаються функції гумору. Зокрема, їх висвітлюють українські вчені І. Кузьма, О. Писарчук, польські науковці П. П. Гжибовський (Przemysław Paweł Grzybowski), У. Олейнік (Urszula Olejnik), П. Охват (Paweł Ochwat), А. Русек (Anna Rusek) тощо. У. Олейнік, беручи до уваги праці А. Русек, виокремлює виховну, навчальну, інтелектуально-творчу, світоглядну, здоров'язбережну функції [14, с. 189–190]. Окрім того П. Охват ще виділяє захисну, сексуальну, агресивну функції [15, с. 98]. Усі функції, виокремлені вченими, важко перелічити. Жоден засіб, суспільний інструмент науковці не наділили такою великою кількістю позитивів, як гумор.

І. Кузьма проаналізувала досвід використання гумористичної медіапродукції в закладах дошкільної освіти та початкових школах. Науковиця виявила, що гумористична медіапродукція є поліфункційним медіазасобом і застосовується для розвитку мотивації, мислення, уяви, креативності, комунікативної компетентності дітей, організації дозвілля, національно-патріотичного й морального виховання, здоров'язбереження, педагогічної діагностики, а також із профілактичною метою, зокрема для попередження агресивних дій. Крім того її використання є одним зі шляхів зменшення рівня стресу і тривожності в дітей під час воєнних подій [12, с. 285].

П. П. Гжибовський, І. Кузьма, Н. Старовойтенко, В. Чайка, досліджуючи використання гумору в освітній галузі, дійшли висновку, що він використовується недостатньо.

Історико-педагогічні аспекти використання гумору видатними діячами студіюють П. П. Гжибовський, Н. Дудник, О. Кретова, В. Чайка, В. Сіткар. Так, досліджуючи гумор і сміх у ретроспективі, українські науковці виявляють комічне передусім у творчості Я. А. Коменського та В. Сухомлинського. Найповніше історію концепцій гумору і сміху від Сенеки до Я. Корчака проаналізував П. П. Гжибовський. Проте він недостатньо уваги приділив творчості українських класиків педагогіки, сучасних учених, можливостям використання позитивних ідей у сучасній освітній галузі.

Актуальність проблеми застосування в освіті й педагогіці гумору й сміху, недостатність її відображення в історичній ретроспективі зумовлює **мету статті** – на основі всебічного аналізу поглядів відомих зарубіжних і українських педагогів на гумор, його використання в освітній галузі виявити позитивні ідеї, які варто застосовувати в сучасному освітньому просторі, зокрема в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Використання термінів «гумор», «сміх» у працях педагогів спонукає до їхнього розмежування. Так, «гумор – доброзичливий сміх, який спрямований на розкриття певних вад людського характеру та ситуацій у житті людей» [6]. Проте «ніяке визначення гумору не може пояснити усі форми і стилі гумору, не може охопити всі можливі ситуації і сценарії, у яких є присутнім гумор. Існує безліч визначень почуття гумору, серед них є досить суперечливі, але усі вони свідчать про комплексність цього явища» [7, с. 234]. О. Шпортун переконана, що існує більше ста теорій сміху. Це так багато, що навіть немає єдиної їхньої класифікації [там само].

Витоки сміхових практик і гумору фіксуються в Стародавньому світі. Учені (А. Лібура, Й. Полімені, П. Рейс тощо) припускають, що гумор з'явився приблизно 350 тис. років тому. Хоча є думки, що сміх розвивався паралельно з мовою [13, с. 105].

Фізіологічну природу сміху вивчав грецький лікар золоті доби Афінів Гіппократ [8, с. 235]. Найвизначніші мислителі людства цікавилися гумором, як-от Платон, Аристотель, Цицерон, Сенека, Кант, Гегель тощо. Вони виявляли як його переваги, так і недоліки. І при цьому дійшли висновку, що він є невід'ємною частиною життя людини [14, с. 189].

Очевидно, саме в Стародавній Греції (імовірно IV ст. до н. е.) було укладено найстарішу збірку жартів та анекдотів «Філогелос», що дійшла до наших днів. Хоча є свідчення і про більш ранню появу праць такого типу. Автор збірки «Філогелос» залишається невідомим. У ній вміщено анекдоти з різних тем, зокрема й військових. Наприклад, «Педант проводжав сина на війну. Син обіцяв йому повернутися із головою вбитого ворога. Педант сказав: "Але навіть якщо ти й без голови повернешся, все одно я буду радий"»; «Педант у битві підіймався на ворожу стіну, коли хтось перекинув на нього повний горщик гною. Педант крикнув: "Ах, то ти не хочеш вести чисту гру!"». І таких витончених жартів є багато.

Якщо гумор у людському суспільстві використовується від часів Стародавнього світу, то відомості про його застосування в освітній галузі поширюються переважно від часів епохи Відродження. Щоправда, гумор тут асоціюється радше з радістю, відсутністю нудьги, сміхом.

В історії педагогіки серед перших шкіл, у яких домінують позитивні емоції, найбільш відомою є школа, що її створив гуманіст Вікторіно да Фельтре (1378 – 1446) 1424 року на півночі Італії у м. Мантуя. Вона отримала назву «Будинок радості».

У розвиток сміхових практик вагомим є внесок гуманіста Еразма Роттердамського (1466 – 1536). Йому притаманні гостра дотепність і тонка іронія, що найяскравіше виявилися під час написання сатиричного твору «Похвала дурості».

Слід зазначити, що Е. Роттердамський відомий також як критик війни, адже вважав її найбільшим суспільним лихом. 1515 року він писав: «Є в світі нещастя, якого слід завжди наполегливо уникати. Треба захищатись від нього всіма засобами, відганяти його від себе з усіх сил. Цим лихом є війна. Немає воїстину речі згубнішої, злочиннішої, небезпечнішої за неї. Вона завдає людям найбільочіших ран. Вона проймає їх найбільшою огидою, будить в них невимовну відразу» [3, с. 5].

Думки нідерландського гуманіста про потребу встановлення миру, висловлені у XVI ст., актуальні й нині. Водночас для педагогічних працівників становлять інтерес поради щодо використання засобів освіти, які викликають у дітей позитивні емоції.

Е. Роттердамський є автором низки педагогічних трактатів, зокрема «Про мету навчання», «Про словесне багатство» тощо. Він був прихильником раннього виховання «з пелюшок». Серед засобів виховання визначав милі дитячі казки, веселі оповідання з дотепними порівняннями. Проте вони мають прокладати шлях до великих і серйозних справ.

У контексті досягнення освітніх цілей заслуговують на увагу «Настанови вихователя». Їхній аналіз дає змогу припустити, що нідерландський гуманіст заклав фундамент культури сміху. Він від імені вихователя дає поради хлопчику щодо його поведінки: «За столом будь веселий, але завжди пам'ятай, що личить твоєму вікові, а що – ні... Усміхайся до співбесідників, але сам мовчи, поки до тебе не заговорять. Якщо скажуть щось непристойне, не смійся, зроби вигляд, нібито ти нічого не розумієш» [3, с. 125].

В епоху Відродження було виявлено оздоровчу функцію гумору. Зокрема, Річард Мулкастер (1530 – 1611), англійський вихователь і популяризатор гри у футбол, приділив увагу користі сміху для фізичного розвитку дітей. На його думку, поміркований і помірний сміх є здоровим, оскільки розігріває і збурює кров, а дитина, яка щиро сміється, набуває життєвих сил. Уже з цих міркувань автор рекомендував сміх як вправу, корисну для здоров'я. Водночас Р. Мулкастер зауважив, що надмір сміху може призвести до хвороби [11, с. 215].

Прихильником позитивної сприятливої атмосфери для навчання є Мішель Монтень (1533 – 1592). Він зауважив: «Діти, які йдуть просто за голосом природи, сміються і плачуть часто з тієї самої речі». Відомий гуманіст стверджував, що дитина не має себе почувати як ув'язнена під час навчання [11, с. 215].

Тенденція до функціонування шкіл, які стали б майстернями мудрості й гуманізму з домінуванням позитивних емоцій, виразно простежується у творчості видатного діяча Яна Амоса Коменського (1592 – 1670).

«Сприймаючи сміх як результат радості й чинник, що спонукає до уваги, чеський педагог радив його використовувати, щоб не допустити в школі нудьги, адже це головна отрута навчання», – так потрактував думки Я. А. Коменського, аналізуючи його твір «Найновіший (Новітній) метод навчання мов», польський науковець П. П. Гжибовський [11, с. 217].

У творі зазначається, що вчитель має добре знати, як запобігти нудьзі і як збуджувати зацікавленість учнів і підтримувати ентузіазм. Він має оволодіти цим мистецтвом на основі доброї обізнаності з природою дитини. Водночас Я. А. Коменський звертав увагу на потребу дотримуватися обмежень у жартах із дітьми, щоб не отримати зворотній ефект. Треба знати, коли на жарт відповідати жартом і коли бути серйозними [11, с. 218].

Хто хоче, щоб дитина була розумною, мусить ставитися до неї помірковано, а не робити з неї дурня чи бовдура, який не розуміє, що відбувається [11, с. 218].

Зрозуміло, що головною фігурою в освітньому процесі, яка турбується, щоб навчання не було нудним, є вчитель.

Тем гумору, сміху, висміювання торкався всесвітньо відомий педагог, філософ Джон Локк (1632 – 1704). Його здобутки в зазначеному контексті проаналізував П. П. Гжибовський, звернувши увагу на таку думку: «Насмішка – це найпростіший найдосконаліший спосіб викрити публічно чужі помилки» [11, с. 218].

Розмірковував на теми сміху й гумору також відомий французький просвітитель, педагог Жан-Жак Руссо (1712 – 1778). Він писав про сміх у контексті ігор, які мають привчати дітей не боятися темряви. Щоб такі забави вдавалися, не потрібно надмірної веселості. На його думку, дитина мусить сміятися, входячи в темне місце і виходячи з нього. Перебуваючи в темряві, має думати про розваги, про тих, хто її захищає від фантастичних створінь [11, с. 219].

Неоціненним для розвитку світової гумористичної традиції є внесок українського поета, філософа, мандрівного вчителя Григорія Сковороди (1722 – 1794). Класикою гумору вважається його вірш «Всякому городу нрав і права». У ньому український мислитель висміював кар'єристів, купців, юристів тощо, використовуючи сатиричні прийоми. Однією з вершин українського гумору є «Харківські байки» Г. Сковороди, які вивчають учні в закладах загальної середньої освіти та студіюють майбутні педагогічні працівники.

Н. Батюк, аналізуючи життя й творчість народного генія, звернула увагу на його сатиричні твори: «Писати байки Г. С. Сковороду спонукало саме життя з безліччю явищ і фактів, вартих осміяння, осуду, та бажання виправити вади, навчити, передати свій життєвий досвід. Зразком цього жанру для нього була класична грецька та римська байка і передусім творчість Езопа... Виразно позначився на байках Сковороди вплив усної народної творчості, зокрема влучних прислів'їв та приказок з їх мудрістю і дотепністю...» [4, с. 13].

Цінними для розвитку сміхових практик є байки «Олениця та Кабан», «Голова і Тулуб», «Бджола та Шершень», «Баба та Гончар» тощо. Особливий акцент варто зробити на таких афоризмах: «Якби не був свинуватий, то не був би і багатий», «Пан не любить правди, як пес мила», «Нема гіршої долі, як жити без волі», «Яка пташка, така й пісня», «Не той козак, що за водою пливе, а той, що проти».

Усесвітньо відомим став вислів Г. Сковороди «Світ ловив мене, та не спіймав», що написаний на його могилі [4, с. 18].

Якщо сатиричні твори українського мислителя добре знані, то творчість з елементами гумору польського письменника Януша Корчака є значно менше вивченою. Я. Корчак (1878 – 1942) відомий у педагогічній сфері не лише як директор будинку сиріт для єврейських дітей, а і як автор висловлювань про сміх і гумор. Його творчість детально проаналізував П. П. Гжибовський.

Я. Корчак уважав, що дитині потрібні щастя і тепло любові. На його думку, сміх і гумор є важливими компонентами освіти. «Коли сміється дитина, сміється цілий світ», – писав Я. Корчак [9, с. 36]. Вихованці будинку сиріт згадують польського педагога як веселого чоловіка, який часто жартував [11, с. 243].

Водночас Я. Корчак застерігав, що недоречний сміх може завадити дитині бути відвертою. Одного разу в класі він запитав дітей, хто ким хоче бути. Один хлопчик відповів, що чаклуном. Діти дуже сміялися. Хлопець засоромився і сказав: «Буду, напевно, суддею, як мій тато. Але пан перед тим питав, ким хочу бути». Сміх і прізвиська призводять до нещирості дітей [11, с. 244].

Я. Корчак мав чудове почуття гумору, був душею товариства. Водночас він зауважив, що в суспільстві є неправильне сприйняття гумористів, яких часто вважають найщасливішими людьми на світі [там само].

Послідовником Я. Корчака є В. Сухомлинський (1918 – 1970) – український педагог і письменник. Він вагомому увагу приділяв гумору в освітньому процесі як засобу збереження здоров'я й інтеграції колективу. Зокрема, у книзі «Сто порад учителям» класик української педагогіки рекомендував, як керувати своїм емоційним станом і зміцнювати авторитет за допомогою комічного: «Замість того, щоб примушувати себе стримувати збудження, знайдіть діяльність, яка покаже зовсім в іншому світі те, що викликає збудження, роздратування, примушує тримати пружину гальмування в стиснутому стані. Зробіть неприємне, дратівне – смішним, і ви станете повновладним володарем думок і почуттів колективу» [5, с. 15].

На думку В. Сухомлинського, вагомим засобом зняття збудження й роздратування, послаблення пружини гальмування є гумор. У цьому контексті він зазначав: «Найбільш напружену ситуацію, яка може викликати інколи дуже тривале роздратування, можна розрядити, якщо ви володієте почуттям гумору. Веселого, бадьорого, нерозпачливого вчителя діти люблять і поважають уже тому, що й вони – народ веселий, який володіє почуттям гумору. Вони вміють у кожному вчинку, у кожному життєвому явищі бачити рисочку смішного. Уміння незлобливо й доброзичливо висміювати негативне, жартом підтримувати й заохочувати позитивне – важлива риса хорошого вчителя й хорошого учнівського колективу» [там само].

Класик української педагогіки був переконаний, що вчитель має володіти почуттям гумору: «Відсутність в учителя почуття гумору зводить стіну взаємного нерозуміння: учитель не розуміє дітей, діти не розуміють учителя. Свідомість того, що діти тебе не розуміють, дратує вчителя, і це роздратування – той стан, з якого вчитель часто не знаходить виходу» [там само].

Настанови відомих педагогів про застосування гумору в освіті й педагогіці важливі в умовах сьогодення.

Незважаючи на актуальність «педагогіки серця» (В. Сухомлинський, М. Лопаткова), науковці відзначають зростання конкуренції в усіх сферах сьогоденного життя в Україні, що призводить до соціальної напруженості. Водночас війна погіршила емоційний стан багатьох мільйонів людей. Багатофункційність гумору і сміхових практик зумовила потребу його застосування в сучасній освітній галузі.

Вагомий внесок у дослідження гумору, сміхотерапії здійснив польський педагог, професор університету Казимира Великого у Бидгощі П. П. Гжибовський [9–11]. Він є опікуном Волонтерського центру в цьому університеті, а також волонтером руху лікарів-клоунів.

Польський учений усебічно проаналізував різні концепції сміху, зокрема французького педагога Х. Летхерра (Hugues Lethierry) («сміх в школі – то поважна справа»), Т. Боя-Желенського (Tadeusz Boy-Żeleński) («повернемося до дитячого сміху»), С. Шумана (Stefan Szuman) («свідомо радісний сміх») тощо [11, с. 268, 282, 290].

Вивчаючи гумор і сміх від найдавніших днів до сучасності, науковець виявив не лише позитивні функції сміху, а й висловив тривогу щодо негативних, вказавши на рису сміху сучасних школярів, що викликає тривогу, – багатозначність та багатофункційність [11, с. 449]. Ідеться передусім про використання гумору в агресивних цілях, що спричинено підвищенням рівня конкуренції та ворожості. До агресивних спільнот сміху втягують учнів, які побоюються наразити себе на насміхання і цькування агресивних лідерів.

П. П. Гжибовський зауважив, що все менше в польській школі лунає радісний сміх, спільний сміх учнів і вчителів. Тривожним явищем є й те, що дуже рідко дитина сміється сама з себе [11, с. 450]. Нинішній сміх учнів – то часто вираження протесту проти нудьги в навчанні, нестачі нових вражень. Проте в багатьох випадках лунає сміх опору як захист від глузування й висміювання зі сторони некомпетентних учителів [там само, с. 451].

Водночас польський науковець зазначив, що нинішній сміх учнів є багатший, різноманітніший за формами завдяки інтернету.

Вагомим здобутком П. П. Гжибовського для генези культури сміху є розроблення рекомендацій, які мали б якщо не усунути, то хоча б пом'якшити проблему застосування гумору:

- написання методичних рекомендацій для працівників освітніх закладів щодо використання сміху в різних галузях їхньої діяльності як чинника покращення якості життя й інтеграції різних спільнот сміху;

- популяризація гумору як предмета наукових досліджень через ініціюванням таких тем під час навчання здобувачів освіти бакалаврату, магістратури та аспірантури; на секціях наукових конференцій; на відкритих лекціях; обґрунтування теоретичних засад педагогічної теорії сміху;

- організація співпраці між школою та інституціями, що використовують сміх у своїй діяльності;

- урахування рівня розвитку почуття гумору як критерію відбору кандидатів до педагогічних і медичних закладів, а також діагностика вчителів, лікарів, соціальних працівників, які вже працюють. Метою такої перевірки мало б стати привернення уваги до факту, що нестача почуття гумору ускладнює комунікацію з вихованцями й пацієнтами [11, с. 454].

Проблеми, що їх описує П. П. Гжибовський, актуальні й для української освіти. Проте війна зумовила значно більшу потребу в застосуванні гумору. Це в українській традиції – сміятися, щоб не плакати. Кожному українцю відомими є рядки з вірша Лесі Українки «Як дитиною бувало...»: «... щоб не плакати, я сміялась». Проте очевидно, що для вирішення проблеми звучання радісного сміху в школі слід посилити в цьому контексті підготовку вчителя.

Висновки. Проблема використання гумору в освітній галузі є актуальною від часів епохи Відродження до сучасності. Вона студіюється філософами, психологами, педагогами тощо. Вагомий внесок у її вирішення зробили Е. Роттердамський, Р. Мулcaster, Я. А. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Я. Корчак, В. Сухомлинський та ін. Комплексний аналіз, зокрема й ретроспективний, зазначеної проблеми здійснив польський науковець П. П. Гжибовський.

В умова сучасних суспільних викликів, зокрема воєнних дій, що є загрозливим чинником для розвитку дітей та молоді, їхнього емоційного стану, посилюється здоров'язбережна функція гумору й сміху.

Студіювання праць видатних діячів щодо використання гумору в освітній галузі дало змогу визначити ідеї, які доцільно реалізовувати в сучасному освітньому просторі:

- розроблення методичних рекомендацій щодо використання гумору в освітній галузі з урахуванням умов воєнного часу, інших суспільних викликів;

- упровадження до навчальних планів ЗВО дисципліни за вибором «Гумор і сміх у закладах дошкільної та загальної середньої освіти»;

- використання засобів навчання, що викликають позитивні емоції, сміх, водночас прокладаючи шлях до великих і серйозних справ;

- дотримання культури застосування гумору задля попередження використання гумору в агресивних цілях;

- популяризація теорії та практики застосування гумору як предмета наукових досліджень здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти.

Подальші наукові розвідки доцільно розгортати в напрямку вивчення форм, методів, засобів підготовки майбутніх учителів і вихователів до використання гумору в практичній діяльності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Писарчук О. Використання гумору в умовах дистанційного навчання учнів початкової школи. *Науковий вісник комунального закладу вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»*. 2022. № 1. С. 51–61. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/3-8-PB.pdf>

2. Писарчук О., Чайка В. Психолого-педагогічний потенціал гумору як засобу навчання і виховання учнів початкової школи. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Сер. Педагогіка. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. № 2. С. 41–49.
3. Роттердамський Еразм. Похвала Глупоті. Домашні бесіди / перекл. з латини В. Литвинова, Й. Кобова. Київ: Основи, 1993. 319 с.
4. Сковорода Г. С. Байки Харківські. Афоризми. Харків: Прапор, 1972. 137 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Skovoroda/Baiky_Kharkivski_Aforyzmy.pdf?PHPSESSID=h2i49of1b9dus24kq7dnta9lj6
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ: Рад. шк., 1988. 310 с.
6. Чи доречний сміх під час війни та які українські твори почитати для підняття настрою. URL: <https://nus.org.ua/articles/chy-dorechnyj-smih-pid-chas-vijny-ta-yaki-ukrayinski-tvory-pochytaty-dlya-pidnyattya-nastroyu/>
7. Шпортун О. Гумористичні методики в психотерапії та консультуванні. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. № 1 (17), квітень 2017. С. 234–240. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/psihol-visnik-17-2017-43.pdf>
8. Baibakova I. M., Hasko O. L. (I. M. Байбакова, О. Л. Гасько). Investigation humorology in the process of English language teaching. Дослідження гуморології у процесі навчання англійської мови. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 46. С. 15–18.
9. Grzybowski P. P. Podaruję ci (u)śmiech. Najmniejsza antologia wypowiedzi o śmiechu, uśmiechu, dowcipie i humorze. Bydgoszcz: Akademickie Centrum Wolontariatu Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, 2014. 60 s.
10. Grzybowski P. P. Śmiech z edukacji. Komiczny obraz edukacji w polskiej kulturze śmiechu. Bydgoszcz Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego 2022. 418 s. URL: https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/8065/Grzybowski_Smiech_z_edukacji_1.pdf?sequence=3&isAllowed=y
11. Grzybowski P. P. Śmiech w edukacji. Od szkolnej wspólnoty śmiechu po edukację międzykulturową. Kraków: Impuls, 2015. 689 s. URL: https://www.researchgate.net/publication/287200217_Smiech_w_edukacji_Od_szkolnej_wspolnoty_smiechu_po_edukacje_miedzykulturowa_-_wybrane_fragmenty
12. Kuzma I. The use of humorous media products at preschool educational institutions and primary schools. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2022. Вип. 2 (109). С. 284–300. URL: <http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua/article/view/266279/262274>
13. Libura A. Geneza i ewolucja humoru. *Język a Kultura*. Tom 27. Wrocław, 2017. S. 103–116. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Geneza+i+ewolucja+humoru.pdf>
14. Olejnik U. Style poczucia humoru nauczycieli według modelu Roda Martina. *Badania pilotażowe. Lubelski Rocznik Pedagogiczny*. 2020. № 38 (3). S. 189–205. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/9189-7303.pdf>
15. Ochwat P. Rola humoru w procesie dydaktyczno-wychowawczym. *Edukacja*. 2019. № 1 (148). S. 96–110.

References:

1. Pysarchuk, O. (2022). Vykorystannia humoru v umovakh dystantsiinoho navchannia uchniv pochatkovoi shkoly. [The use of humor in the conditions of distance learning of elementary school students]. *Naukovyi visnyk komunalnoho zakladu vyshchoi osvity «Vinnytska akademiia bezpererovnoy osvity»*, (1), 51–61. Retrieved from <file:///C:/Users/Admin/Downloads/3-8-PB.pdf> [in Ukrainian].
2. Pysarchuk, O., & Chaika, V. (2021). Psykholoho-pedahohichniyi potentsial humoru yak zasobu navchannia i vykhovannia uchniv pochatkovoi shkoly [Psychological and pedagogical potential of humor as a means of teaching and educating primary school students]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Ser. Pedahohika*, (2), 41–49 [in Ukrainian].
3. Rotterdamskyi, Erazm. (1993). *Pokhvata Hlupoti. Domashni besidy* [Praise of Folly. Home conversations]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
4. Skovoroda, H. S. (1972). *Baiky Kharkivski. Aforyzmy* [Kharkiv fables. Aphorisms]. Kharkiv: Prapor. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Skovoroda/Baiky_Kharkivski_Aforyzmy.pdf?PHPSESSID=h2i49of1b9dus24kq7dnta9lj6 [in Ukrainian].

5. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sto porad uchytelvi* [One hundred tips for the teacher]. Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].
6. *Chy dorechnyi smikh pid chas viiny ta yaki ukrainski tvory pochytaty dlia pidniattia nastroi* [Is it appropriate to laugh during the war and what Ukrainian works to read to lift the mood]. Retrieved from <https://nus.org.ua/articles/chy-dorechnyj-smih-pid-chas-viiny-ta-yaki-ukrayinski-tvory-pochytaty-dlya-pidnyattya-nastroyu/> [in Ukrainian].
7. Shportun, O. (2017). Humorystychni metodyky v psykhoterapii ta konsultuvanni [Humorous methods in psychotherapy and counseling]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky*, 1 (17), 234–240. Retrieved from <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/psihol-visnik-17-2017-43.pdf> [in Ukrainian].
8. Baibakova, I. M., & Hasko, O. L. (2022). Investigation humorology in the process of English language teaching. *Innovatsiina pedahohika*, (46), 15–18 [in English].
9. Grzybowski, P. P. (2014). *Podaruję ci (u)śmiech. Najmniejsza antologia wypowiedzi o śmiechu, uśmiechu, dowcipie i humorze* [The smallest anthology of statements about laughter, smiles, wit and humor]. Bydgoszcz: Akademickie Centrum Wolontariatu Uniwersytet Kazimierza Wielkiego [in Polish].
10. Grzybowski, P. P. (2022). *Śmiech z edukacji. Komiczny obraz edukacji w polskiej kulturze śmiechu* [A comic image of education in the Polish culture of laughter]. Bydgoszcz Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. Retrieved from https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/8065/Grzybowski_Smiech_z_edukacji_1.pdf?sequence=3&isAllowed=y [in Polish].
11. Grzybowski, P. P. (2015). *Śmiech z edukacji. Od szkolnej wspólnoty śmiechu po edukację międzykulturową* [Laughter in education. From the school community of laughter to intercultural education]. Kraków: Impuls. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/287200217_Smiech_w_edukacji_Od_szkolnej_wspolnoty_smiechu_po_edukacje_miedzykulturowa_-_wybrane_fragmenty [in Polish].
12. Kuzma, I. (2022). The use of humorous media products at preschool educational institutions and primary schools. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky*, 2 (109), 284–300. Retrieved from <http://pedagogy.visnyk.zu.edu.ua/article/view/266279/262274> [in English].
13. Libura, A. (2017). Geneza i ewolucja humoru [Origin and evolution of humor]. *Język a Kultura*, (27), 103–116. Retrieved from <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Geneza+i+ewolucja+humoru.pdf> [in Polish].
14. Olejnik, U. (2020). Style poczucia humoru nauczycieli według modelu Roda Martina [Teachers' styles of sense of humor according to Rod Martin's model]. *Badania pilotażowe. Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 38(3), 189–205. Retrieved from <file:///C:/Users/Admin/Downloads/9189-7303.pdf> [in Polish].
15. Ochwat, P. (2019). Rola humoru w procesie dydaktyczno-wychowawczym [The role of humor in the teaching and educational process]. *Edukacja*, 1 (148), 96–110 [in Polish].

Pysarchuk O. T.,
orcid.org/0000-0003-0110-9174
Yankovych O. I.,
orcid.org/0000-0003-4253-5954
Hladiuk T. V.,
orcid.org/0000-0001-5255-621X

HUMOR IN THE HISTORY OF EDUCATION AND PEDAGOGY: THE USE OF IDEAS IN THE CONTEXT OF MODERN SOCIAL CHALLENGES

The article presents a retrospective analysis of the problem of reflecting humor in pedagogy and its use in the educational sphere. The relevance of the topic is explained by the numerous functions of humor: health-preserving, preventive, integrative, cognitive, educational, entertaining, emotional, etc. Humor has not yet been sufficiently appreciated by teachers, but its role is growing in today's conditions, in particular in times of war.

Historical and pedagogical aspects of the use of humor by prominent pedagogues are studied by P. P. Grzybowski, N. Dudnyk, O. Kretova, I. Kuzma, A. Libura, V. Chaika, V. Sitkar, and others. There is a need for a comprehensive retrospective scientific investigation to determine the prospects for the creative use of scientists' achievements in education.

Views on the use of laughter and humor of world-famous pedagogues and philosophers (Erasmus of Rotterdam, R. Mulcaster, J. A. Comenius, J. Locke, J.-J. Rousseau, H. Skovoroda, J. Korczak, V. Sukhomlynskyi, P. P. Grzybowski.) have been reflected.

Ideas that should be implemented in the modern educational space have been identified: development of methodological recommendations for the use of humor in education, taking into account wartime conditions and other social challenges; introduction of an elective course "Humor and laughter in preschool and general secondary education" into the curriculum of higher educational institutions; the use of learning tools that evoke positive emotions, laughter, while paving the way for big and serious things; observance of the culture of using humor in order to prevent the use of humor for aggressive purposes; popularization of the theory and practice of using humor as a subject of scientific research by students, as well as scientific and pedagogical workers of higher educational institutions.

Key words: humor, culture of laughter, functions of humor, concepts of humor, preschool and secondary educational institutions.

Дата надходження статті: 07.09.2023 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Задорожна І. П.

УДК 378.141

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi54.486>

Сотер М. В.*,

orcid.org/0000-0002-4626-0137

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ТУРЕЧЧИНІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА СЬОГОДЕННЯ

У статті на основі аналізу сучасних наукових досліджень схарактеризовано історичні аспекти та сьогодення іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти в Туреччині. Наголошено, що вивчення мов є важливим і значущим питанням турецької системи освіти.

Проаналізовано процес становлення мовної політики в Туреччині. Вказано, що Османська імперія (роки існування 1299–1922) зазнала впливу ісламської культури. При цьому зазначено, що державною мовою була турецька, як іноземні мови вивчали арабську та перську. Арабська мова була мовою науки, а перська – мовою літератури. Зауважено, що активізація вивчення західних іноземних мов розпочалась з французької, яка була мовою дипломатії, філософії та науки.

З'ясовано, що в період Танзімату англійську мову ввели в турецьку систему освіти. Встановлено, що інтенсифікація вивчення англійської мови у Туреччині почалася після створення Турецької Республіки в 1923 році, посилилася після Другої світової війни і у цей же час вона отримала суттєву перевагу над іншими іноземними мовами. Уточнено, що вектор Туреччини на модернізацію та вестернізацію привів до тісніших її зв'язків з Європою та США й прискорив поширення викладання англійської мови в країні.

Встановлено, що 80-ті роки ХХ століття характеризувалися включенням до освітніх програм іноземної мови. При цьому вказано, що завдяки заснуванню двома державними університетами (Близькосхідним технічним та Босфорським) англійської мови викладання створено модель університету з викладанням англійською мовою, яку покладено в основу популярної моделі приватних університетів у країні.

Акцентовано на тому, що навчання англійською мовою у закладах вищої освіти дало змогу залучати іноземних студентів, включаючи обмін ERASMUS, допомогти підготувати турецьких студентів до навчання й роботи за кордоном. Наголошено, що серед державних

*© Сотер М. В.